

สถานภาพของแม่ชีไทย : กรณีศึกษาวัดปากน้ำภาษีเจริญ

Thai Nun Status : A Case study of Wat Park Num Bhasichroen

แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์

Nun Nathathai Chatinawat^๑

Received: November 4, 2020 Revised: April 28, 2021

Accepted: April 30, 2021

บทคัดย่อ

แม่ชีวัดปากน้ำเป็นกลุ่มแม่ชีที่เริ่มก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเกิดจากแนวคิดของสถานภาพของแม่ชีไทยโดยรวมไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย สถานภาพของแม่ชีที่เกิดจากผลการปฏิรูปศาสนาพุทธในรัชกาลที่ ๕ และการออก พรบ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กำหนดว่าเป็นเพียงอุปาสิกาเท่านั้น นอกจากนั้น ภายในกลุ่มแม่ชียังมีความแตกต่างกัน แบ่งออกเป็นแผนกต่าง ๆ ได้แก่ ๑) แม่ชีธรรมกาย เป็นรูปแบบของแม่ชีวัดปากน้ำเท่านั้น มีหน้าที่ปฏิบัติภาวนา ๒) แม่ชีโรงครัว มีหน้าที่ทำครัวสนับสนุนพระภิกษุ ๓) แม่ชีศาลา มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยในศาลาฉัน ๔) แม่ชีนักเรียน ได้รับอนุญาตให้ศึกษาบาลีและธรรมศึกษาร่วมกับสงฆ์ภายในวัด แม่ชีส่วนใหญ่มาบวชเพราะศรัทธา ครอบครัวยังมีความสัมพันธ์กับทางวัด และต้องการศึกษาต่อ สถานภาพของแม่ชีธรรมกายจะโดดเด่นกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ เป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหา แม่ชีผู้บริหารพัฒนามาจากแม่ชีนักเรียน แม่ชีโรงครัวมีจำนวนมากที่สุด สถานภาพของแม่ชีโรงครัวด้อยกว่าแม่ชีแผนกอื่นๆ เพราะไม่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน หรือขาดการพัฒนาในด้านอื่นๆ ซึ่งเกิดจากทัศนคติของแม่ชีเรื่องการเกิดเป็นผู้หญิงมีบุญน้อยกว่าผู้ชาย แม่ชีแผนกศาลามีสถานภาพย่ำแย่กว่าแม่ชีกลุ่มอื่น แนวทางการพัฒนาสถานภาพและบทบาทของแม่ชีรัฐควรสนับสนุนงบประมาณการศึกษา สถานภาพทางกฎหมาย พัฒนาที่อยู่อาศัยและส่งเสริมกิจการของแม่ชีไทย ควรมีการศึกษาเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตของแม่ชีมากขึ้น

คำสำคัญ : สถานภาพแม่ชีไทย, วัดปากน้ำภาษีเจริญ

^๑ ภาววิชาบาลีและสันสกฤต คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Department of Pali and Sanskrit, Graduate School, Mahamakut Buddhist University,
Thailand. E-mail: nathathaichattinawat@gmail.com

Abstract

Nuns of Pak Nam Phasi Charoen Temple are the group of nuns who have established Thai Nun Institution for the first time on the basis of the idea that the overall status of Thai nuns is not accepted in Thai society. Statuses of Thai nuns are affected by the reform of Buddhism in the reign of King Rama V and the enactment of Sangha Act B.E. 2505 (A.D. 1962) which prescribes that nuns are laywomen. In addition, nuns also have different statuses, namely, 1) Dhamakaya Nuns who are nuns of Pak Nam Phasi Charoen Temple only, whose duties are to pray and practice meditation, 2) Kitchen Nuns who cook to support monks, 3) Sala Nuns who manage and take care of Sala Chan (canteen), and 4) Student Nuns who are allowed to study on Pali language and Buddhism together with monks in temples. As for the reasons for nunhood, Buddhist women become nuns because of their faith, because of the relationships between their families and temples, or because of their desire to study in extensive levels. Concerning nuns' statuses, statuses of Dhamakaya nuns are more prominent than those of others because they provide advice and consulting to those who have problems. Development nuns are from student nuns. The number of kitchen nuns is the greatest of all but their status is inferior to others due to their attitude and belief that women's merits are inferior to men's merits. Meanwhile, statuses of sala nuns are more flexible than those of others. Concerning the ways to improve statuses of nuns, it is suggested that the government should provide budgetary supports for improving education and legal statuses of Thai nuns. At the same time, there should be more studies conducted in order to attain better understanding of life of Thai nuns..

Keywords: Status of Thai Nun, Pak Nam Phasi Charoen Temple

๑. บทนำ

พุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในศาสนาสากลทางด้านหลักธรรมคำสอน สาเหตุที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะได้มีหลักเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมมากมาย โดยหลักเกณฑ์ดังกล่าว ต่างก็สนับสนุนการไม่เบียดเบียนกัน จึงเป็นศาสนาแห่งปัญญา และยังเป็นศาสนาแห่งการยอมรับในสิทธิของหญิงชายอีกด้วย

ก่อนยุคพุทธกาล สถานะและบทบาทผู้หญิงในพุทธศาสนาของอินเดีย ลัทธิความเป็นใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ได้บั่นทอนสถานะผู้หญิงเหลือเพียงคนรับใช้หรือข้าของ โนคัมภีร์ มนุสมฤติ หรือ มานวธรรมศาสตร์ สตรีต้องถูกจองจำกับผู้ชายตลอดชีวิต ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในบ้านเพื่อรับใช้บิดาและพี่ชายหรือน้องชาย เมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องรับใช้สามี ไม่มีสิทธิศึกษาพระเวท ความจงรักภักดีและการยอมสวามีภักดีต่อสามีอย่างซื่อสัตย์เป็นเพียงหนทางเดียวที่จะได้รับความสุขในสวรรค์

ความซื่อสัตย์จงรักภักดีของภรรยาดังกล่าว มิได้จำกัดแต่เฉพาะในช่วงเวลาแห่งชีวิตของสามีเท่านั้น แต่ยังติดตามไปแม้ในกองไฟแห่งการเผาศพของสามี ภรรยาอินเดียถูกคาดหวังว่า ควรจะติดตามสามีไปในโลกหน้าโดยการเข้าไปในกองไฟเผาศพของสามี แม้ว่าการปฏิบัติที่โหดร้ายป่าเถื่อนเหล่านี้ จะถูกยกเลิกและห้ามปรามโดยสิ้นเชิงแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ชี้ถึงสถานะที่ตกต่ำของผู้หญิงในสังคมครั้งอดีต และอาจจะยังคงยึดถือกันอยู่ในบางระดับแม้ในปัจจุบัน^๒

การประกาศความเท่าเทียมกันของผู้ชายและผู้หญิงในการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนาเป็นการยกระดับคุณค่าของผู้หญิงขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นการยกสถานะภาพของผู้หญิงโดยตรงอีกด้วย การยอมรับผู้หญิงเข้ามาในหมู่สงฆ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในทางศาสนาและสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยตรง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ผู้หญิงได้รับการปลดปล่อยให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ เสรีภาพในศาสนา มีเป้าหมาย และมีวิธีการปฏิบัติตนให้บรรลุจุดหมายได้ด้วยตนเอง ยอมรับว่าผู้หญิงมีโอกาสและสามารถที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้พ้นจากความทุกข์และ เข้าถึงความสุขคือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนาได้โดยอิสระ

ผู้เขียนเริ่มแรกที่จะมาบวชชิลงผมก็เพราะมีความต้องการที่จะปฏิบัติธรรมแบบที่ไม่ใช่แค่รักษาศีลชั่วคราว และต้องการศึกษาประเด็นสตรีในพุทธศาสนา จึงบวชเป็นแม่ชีวัดปากน้ำตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ จนปัจจุบัน จากการศึกษาข้อมูลทางการบวชของผู้หญิง พบว่าผู้หญิงเป็นประชากรที่ถูกชนบธรรมนิยม ประเพณีและทัศนคติ ค่านิยมดั้งเดิมตลอดจนกฎหมายจำกัดบทบาทในสังคมให้มีแต่ภาระหน้าที่อยู่ในสภาพเป็นรองเป็นผู้ตามซึ่งต่างจากผู้ชาย ถึงแม้ว่า

^๒ Piyadassi, Thera the spectrum of Buddhism. (N.Y.: Staten Island),1991, p.

ปัจจุบันมีแนวคิดที่ต้องการส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมมากขึ้น แต่ก็มิอุปสรรคทั้งในแง่ขนบธรรมเนียมในสังคมประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมจนถึงปัจจุบันไม่เพียงแต่มีโครงสร้างแบบชายเป็นใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่บ้านและพื้นที่สาธารณะ แต่ก็ยังมีกฎระเบียบที่ทั้งควบคุมและกีดกันผู้หญิงให้อยู่ใต้กฎระเบียบนั้นด้วย ความไม่เท่าเทียมกันและการมีอคติทางเพศนี้พบได้ทั้งทางโลกและทางธรรมที่เอื้อประโยชน์และส่งเสริมผู้ชาย งานวิจัยนี้เพื่อต้องการศึกษาสถานภาพและบทบาทของแม่ชีไทย ว่าในปัจจุบันนี้ที่สังคมไทยมีการเปิดโอกาสให้ ความเท่าเทียมกันด้านสิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั้งชายและหญิงมากขึ้น สถานภาพของแม่ชีไทยได้รับโอกาสเช่นนี้ด้วยหรือไม่ และบทบาทของแม่ชีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างในทางสังคมและศาสนา โดยศึกษาจากความเป็นมาของแม่ชีไทยในอดีต

๒. ความหมายและความเป็นมาของแม่ชีไทย

“แม่ชี” หรือ “ชี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๓๕^๓ หมายความว่า นักบวช : คำเรียกผู้หญิงที่นุ่งขาว ห่มขาว โขนผม โขนคิ้ว ถือศีล ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^๔ ได้กล่าวถึง “ชี” ว่าเป็นนักบวชหญิง ถือบวชอุบาสิกา ที่นุ่งขาว ห่มขาว โขนผม โขนคิ้ว ถือบวช ทางด้านกรมศาสนาถือว่า “แม่ชี” เป็นคฤหัสถ์ เทียบเท่าศิษย์วัด ภาครัฐยังไม่มีการกำหนดที่แน่นอนเกี่ยวกับแม่ชี ไม่มีกฎหมายรองรับสถานภาพนักบวช ดังนั้น กระทรง ทบวง กรมต่าง ๆ มีการตีความและให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น กระทรงมหาดไทย ถือว่าเป็นนักบวช จึงไม่มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนกระทรวงคมนาคม ถือว่าเป็นอุบาสิกาเทียบเท่าบุคคลทั่วไป ต้องเสียค่าโดยสารเต็มราคา จะเห็นได้ว่า หมายความว่า แม่ชี คือใครในสังคมก็ยังไม่มีความชัดเจน

ส่วนความหมายของคำว่า ชี ตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธในส่วนที่เป็นภาษาบาลี ชี มาจากคำว่า “ชินะ” แปลว่าผู้ชนะกิเลส ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของนักบวชโดยตรง ชี ในความหมายนี้ หมายถึง ผู้ที่ต้องการบวชแบบมุ่งหมายการหลุดพ้นและไม่อาศัยบ้านเรือน ส่วนรูปแบบการแต่งกายก็แตกต่างจากหญิงทั่วไปโดยมีจุดมุ่งหมายสละทางโลกเพื่อศึกษาธรรม

ประวัติความเป็นมาของแม่ชีไทยในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท คณะสงฆ์ยึดถือหลักพระวินัยเป็นหลักสำคัญ ตามพระวินัยภิกษุณีสงฆ์ต้องบวชจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ เมื่อภิกษุณีสูญสิ้นไปจากศรีลังกาในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ไม่ได้มีการสืบสายภิกษุณีสงฆ์ไปยังประเทศเถรวาทอื่น ๆ ปัจจุบันประเทศที่นับถือนิกายเถรวาท เช่น ไทย พม่า ลาว เขมร จึง

^๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๓๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕, น. ๒๗๐.

^๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕, น. ๕๖.

มิได้อนุญาตการบวชภิกษุณี^๕ ส่วนภิกษุณีในศาสนาพุทธนิกายมหายาน เช่นในจีน ไต้หวัน ทิเบต เป็นต้นนั้น มิใช่ในกายเถรวาทของคณะสงฆ์ไทย ประวัติศาสตร์การบวชของแม่ชีไทยในอดีต พบว่า พุทธศาสนาในประเทศไทย ไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้น คณะสงฆ์ไม่เคยมีการสถาปนากการบวชของผู้หญิงในฐานะภิกษุณีสงฆ์ จะมีก็แต่เพียงรูปแบบแม่ชีเท่านั้น ดังนั้น พุทธบริษัทไทยจึงมีเพียงสาม คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา และแม่ชีถูกจัดรวมอยู่ในฝ่ายอุบาสิกา

หลักฐานการบวชแม่ชีไทยถูกบันทึกไว้ในหนังสือสุวรรณภูมิปกรณ์ราชบุริกถาวว่า ประวัติศาสตร์การบวชแม่ชีเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๖๔ พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งคณะทูต ๙ สาย มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแถบสุวรรณภูมิ สายที่ ๘ นำโดยพระโสณะ และพระอุตระซึ่งเดินทางมาเผยแพร่ในสุวรรณภูมิ เข้ามาในประเทศไทยแถบจังหวัดปราณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ฯลฯ จัดให้มีการบวชศีล ๑๐ เนื่องจากในขณะนั้นไม่มีภิกษุณีสงฆ์ร่วมเดินทางมาด้วย พระโสณะและพระอุตระได้ส่งสมณสาสน์ ขอให้พระเจ้าอโศกจัดส่งพระภิกษุณีมายังสุวรรณภูมิ แต่พระเจ้าอโศกไม่สามารถจัดส่งมาตามประสงค์ได้ จึงให้หญิงชาวสุวรรณภูมิบวชในรูปแบบแม่ชี ดังนั้น การบวชของผู้หญิงไทยตั้งแต่เริ่มแรกจึงมิใช่ภิกษุณี แต่เป็นการบวชหลังพุทธกาลในรูปแบบแม่ชีโกนศีรษะ รับศีล ๑๐หรือศีล ๘ และแต่งกายนุ่งห่มสีขาว^๖

ปัจจุบันภาครัฐยังไม่มีการกำหนดที่แน่นอนเกี่ยวกับแม่ชี ไม่มีกฎหมาย รองรับสถานภาพนักบวช ดังนั้น กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มีการตีความและให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น กระทรวงมหาดไทย ถือว่าเป็นนักบวช จึงไม่มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนกระทรวงคมนาคม ถือว่าเป็นอุบาสิกาเทียบเท่าบุคคลทั่วไป ต้องเสียค่าโดยสารเต็มราคา จะเห็นได้ว่า แค่ความหมายว่าแม่ชี คือใครในสังคมก็ยังไม่มีความชัดเจน

ความหมายของคำว่า ชี ตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธในส่วนที่เป็นภาษาบาลี

ชี มาจากคำว่า “ชินะ” แปลว่าผู้ชนะกิเลส ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของนักบวชโดยตรง ชี ในความหมายนี้ หมายถึง ผู้ที่ต้องการบวชแบบมุ่งหมายการหลุดพ้นและไม่อาศัยบ้านเรือน รูปแบบการแต่งกายก็แตกต่างจากหญิงทั่วไปโดยมีจุดมุ่งหมายสละทางโลกเพื่อศึกษาธรรม

ประเพณีการบวชให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย เน้นการบวชของพระภิกษุ-สามเณร ซึ่งเป็นการดำรงชีวิตแตกต่างไปจากคนทั่วไปในสังคม ต้องสละเพศฆราวาสไปสู่ความเป็นบรรพชิต ไม่มีเรือน ผู้บวชต้องมีความอดทนจริงจึงจะอยู่ได้ วิถีชีวิตแตกต่างจากฆราวาสซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน

^๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, การศึกษาเรื่องผู้หญิง. กรุงเทพฯ: (โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา), ๒๕๓๕ น. ๓๕-๓๗.

^๖ พระเทพกวี, การกิจแม่ชีไทยในโลกยุคใหม่. วารสารสายธารแห่งธรรม, (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๗), น. ๓๐-๓๕

“แม่ชี” มีมาตั้งแต่อดีตหลังพุทธปรินิพพานเพียง ๒๖๔ ปี แต่สังคมไทยมิได้เห็นความสำคัญและนิยมการบวชของแม่ชีว่าบวชเพื่อศึกษาและช่วยสืบต่ออายุศาสนาเหมือนกับพระภิกษุสามเณร กลับให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติธรรมส่วนบุคคล ความสำคัญของ ตัวตนระหว่างหญิงชายในศาสนาจึงประกอบสร้างและให้ความหมายต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ผู้เขียนแนะนำประวัติวัดดังต่อไปนี้

วัดปากน้ำภาษีเจริญ

เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่บนพื้นที่คล้ายเกาะ คือมีคลองล้อมพื้นที่ตั้งวัดแทบทุกด้าน สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ) ทรงประทานนามว่า “วัดปราสาทสวนสวรรค์” เนื่องจากมีพระชายาอายุใกล้อาราม บางครั้งเรียกว่า “วัดสนุกสวนสวรรค์” ต่อมานิยม เรียกว่า “วัดปากน้ำ”^๗ เป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี จำพรรษามากที่สุด ปัจจุบันเป็นสำนักที่จัดให้มีการศึกษาและการปฏิบัติธรรมทั้งคณฤชระและวิปัสสนาธุระควบคู่กันซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญในศาสนา และยังมีความแตกต่างจากอารามหลวงอื่น กล่าวคือ ภายในบริเวณเนื้อที่ ๒๑ ไร่เศษมีพระภิกษุประมาณ ๓๐๐ รูป สามเณร ๕๐ รูป แม่ชี ๑๒๐รูป (สำรวจล่าสุด เดือน ก.ค. ๖๓) และเจ้าหน้าที่พักอาศัยภายในวัดโดยไม่เสียค่าน้ำ ค่าไฟ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร เนื่องจากเจ้าอาวาสรับภาระค่าใช้จ่ายทั้งหมด จากนโยบายการปกครองหลวงพ่อด (จนทสโร)อดีตเจ้าอาวาสที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุและแม่ชี

หลวงพ่อดพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) หรือที่ประชาชนนิยมเรียกว่า หลวงพ่อด วัดปากน้ำ มาเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดปากน้ำตั้งแต่ พ.ศ. 2464 สภาพของวัดในขณะนั้นทรุดโทรมทั้งด้านวัตถุและวัตรปฏิบัติ มีพระสงฆ์จำพรรษาเพียง ๑๓ รูปเท่านั้น ท่านมีโครงการจะพัฒนาวัดปากน้ำให้เป็นวัดที่เจริญรุ่งเรือง แนวคิดที่สำคัญของท่านมุ่งสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส ได้วางนโยบายการปกครองวัดเน้นการศึกษาปริยัติควบคู่กับการปฏิบัติธรรม ด้านปริยัติธรรมคือ การศึกษาบาลี อันเป็นการศึกษาที่สำคัญที่สุดของคณะสงฆ์ ไทย ส่วนการปฏิบัติใช้หลักสติปัญญาฐานสี่ เรียกว่า วิชชาธรรมกาย ได้รับความศรัทธาจากประชาชนมาก โดยท่านได้เอื้อปฏิญาณในพระอุโบสถว่า “บรรพชิตที่ยังไม่มา (วัดปากน้ำ) ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข”^๘ ท่านจึง

^๗ ราชบัณฑิตยสภา, ตำนานเรื่องวัดอุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา. (กรุงเทพฯ: โสภณพิพิธธรรมนาคร), ๒๔๗๒, น. ๓๒.

^๘ ยูพิน ดวงจันทร์, สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สาขาวิชาพุทธศาสนาศึกษา. ๒๕๔๒, น. ๘๔.

^๙ มูลนิธิพุทธกาวนาวิชาธรรมกาย, ชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์ ของหลวงพ่อดวัดปากน้ำ. กรุงเทพฯ: ๒๕๒๗, น. ๕๒.

สร้างศาลาล้างคางมุงสังกะสีพื้นลาดปูนซีเมนต์เรียกว่า “ศาลาสด” ตามชื่อของท่าน เพื่อเป็นสถานที่ฉันภัตตาหารของพระภิกษุสามเณร ๕๐๐รูป และสร้างโรงครัวติดกับศาลา มอบหมายให้แม่ชีทำหน้าที่แม่ครัว ผู้ต้องการถวายภัตตาหารเพียงแต่แสดงความประสงค์เป็นเจ้าภาพและนำปัจจัยมาให้วัดเท่านั้น นโยบายการสร้างโรงครัวนี้เป็นจุดทำให้ผู้หญิงเข้ามาบวชชี มีหน้าที่ทำอาหาร อำนวยความสะดวก สนับสนุนพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก มีบทบาทสูงจนทุกวันนี้

สมัยหลวงพ่อดแม่ชีก็มีจำนวนมากถึง ๔๐๐รูป ท่านแบ่งประเภทชัดเจน และจัดที่พักอาศัยแม่ชีไม่ปะปนกัน แบ่งออกเป็น แม่ชีธรรมกาย โรงครัว แผนกศาลา และนักเรียน การแต่งกายภายในวัด แม่ชีธรรมกายจะห่มผ้าสบีสีขาว ไม่ใส่เสื้อ นุ่งผ้าถุงสีขาว หากออกนอกวัดจึงจะสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาวแล้วห่มผ้าสบีไปทับข้างนอกเพื่อให้ดูเรียบร้อย แม่ชีโรงครัวและศาลามีหน้าที่ทำครัวและดูแลความเรียบร้อยในศาลาฉันภัตตาหาร สวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว นุ่งผ้าถุงสีดำ ปกครองโดยคุณแม่ท่วม หุตานุกรม ซึ่งไม่ได้เป็นแม่ชีแต่เป็นหัวหน้าควบคุมโรงครัวในสมัยหลวงพ่อด หลวงพ่อรับบวชและดูแลแม่ชีเอง ยังไม่มีหัวหน้าแม่ชี^{๑๐} ดังเช่นปัจจุบัน

นโยบายวัดเน้นพระภิกษุสามเณรในเรื่องการเรียนบาลีและนักธรรมที่โรงเรียนภาวนานุสนธิซึ่งท่านสร้างขึ้นสำหรับพระสงฆ์ สามเณร และแม่ชีศึกษาธรรม พื้นที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเรียนและกิจกรรมทางศาสนาเป็นพื้นที่ของสงฆ์ ตารางชีวิตประจำวันแบ่งแยกหน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน เวลาประจำวันของสงฆ์จะแตกต่างกับแม่ชี แม่ชีมีกิจกรรมทางศาสนาร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ช่วงเช้าของวันพระเท่านั้นเพื่อฟังธรรมในโบสถ์ การปฏิบัติ นั่งภาวนาเวลาเช้า-เย็น และ เรียนปริยัติธรรม นอกจากนั้นจะแยกกันทำกิจ^{๑๑} ปัจจุบันวัดปากน้ำแบ่งแม่ชีออกเป็นแผนกๆ ดังต่อไปนี้

๑. แม่ชีธรรมกาย

หลวงพ่อดท่านยกย่องผู้ปฏิบัติธรรมโดยไม่แบ่งแยกประเด็นหญิงชาย ผู้หญิงที่สามารถปฏิบัติธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ถ้าปฏิบัติธรรมกายได้ผล หากเป็นแม่ชี ท่านยกย่องเป็น “แม่ชีธรรมกาย” มีสิทธิพิเศษและมีหน้าที่ประจำ คือนั่งสมาธิ ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญและเป็นหน้าที่หลัก เพราะวัดปากน้ำพัฒนาจากวัดที่เกือบจะร้างให้กลายเป็นวัดที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ อุดมสมบูรณ์และมีความเจริญ มีชื่อเสียงมากต่างจากวัดอื่น ๆ จากวิชาวชิธรรมกาย แม่ชีธรรมกายจึงเป็นรูปแบบของแม่ชีวัดปากน้ำเท่านั้น การที่จะเรียกว่าแม่ชีธรรมกาย ต้องผ่านการสอบกรรมฐานจากหลวงพ่อดและหัวหน้าแม่ชีธรรมกายก่อน มีหน้าที่แก้โรคจาก “ใบอาการโรค” ที่หลวงพ่อดสั่งให้ตั้งตู้รับไว้ที่หน้ากุฏิของท่าน ผู้เขียนต้องแจ้งชื่อ ที่อยู่ วันเดือนปี เกิด และอาการโรคอย่าง

^{๑๐} แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทิพย์. อัตลักษณ์ของแม่ชี:กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษาวิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒. น. ๗๒-๗๓

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน

ละเอียด^{๑๒} นอกจากนั้น ต้องศึกษา “วิชาธรรมกายชั้นสูง” ที่หลวงพ่อสอนและอบรมเองทุกวัน แผนกธรรมกายสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีหน้าที่ปฏิบัติภาวนาอย่างเดียว ไม่ได้รับอนุญาตให้ทำครัว เรียนบาลี หรือปริยัติสามัญ

๒. แม่ชีโรงครัว

แม่ชีโรงครัวมีหน้าที่หลักในการประกอบอาหาร การเลี้ยงอาหารในโรงครัววัดปากน้ำ เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ ใช้ข้าวสารวันละ ๔ ถัง โดยหลวงพ่อกับพี่สาวนำมาจากบ้านที่สุพรรณบุรี ค่าอาหารประมาณ ๒๐ บาท ต่อมาท่านตั้งอุบาสิกาทวึม หุตานุกรม เรียกกันว่า คุณแม่ทวึม^{๑๓} เป็นหัวหน้าแม่ครัว ควบคุมแม่ชีจำนวน ๓๐๐ รูปเศษ ทำอาหารทั้งคาวหวาน ผลไม้ ขนม น้ำปานะ เมื่อจำนวนคนในวัดเพิ่มขึ้น จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๗ ต้องใช้ข้าวสารจำนวนวันละ ๑,๙๒๐ ถัง ค่าอาหารอย่างน้อยวันละ ๘๐๐ บาท ถ้าวัดไหนมีเจ้าภาพใหญ่มาเลี้ยงอาหารทั้งวัด คุณแม่ทวึมจะจัดอาหารตามความประสงค์เจ้าภาพโดยที่เจ้าภาพไม่ต้องทำอะไร เลยเพียงนำเงินค่าอาหารมอบให้แม่ชีเท่านั้นก็จะได้เลี้ยงพระภิกษุสามเณร ๕๐๐ รูป แม่ชีและศิษย์วัดอีกประมาณ ๓๐๐ คน เรียกอาหารที่มีเจ้าภาพว่า “อาหารพิเศษ” ต่างจากเมนูอาหารประจำวันที่หลวงพ่อกำหนดไว้ งานครัวเป็นงานสำคัญ วัดมีรายได้จากผู้ที่มาทำบุญปฏิบัติธรรม นโยบายวัดจึงต้องการแม่ชีทำครัวจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการแบ่งแยกหน้าที่โดยครัวเป็นหน้าที่ของผู้หญิง แม่ชีมีหน้าที่สนับสนุนพระภิกษุ เป็นค่านิยมระหว่างชายหญิงในศาสนาที่ต่างกัน ให้ความหมายและคุณค่างานต่างกัน และเป็นการจัดลำดับสูงต่ำระหว่างสงฆ์และแม่ชี

๓. แม่ชีศาลา

ภายในวัดยังแบ่งแม่ชีอีกแผนกหนึ่งมีหน้าที่คอยดูแลความสะอาดเรียบร้อยในศาลาฉันอาหารเรียกว่า แม่ชีศาลา กิจวัตรประจำวัน หลังจากสวดมนตร์เช้า ๑ ชั่วโมง ต้องตั้งน้ำดื่ม แก้วน้ำ กระโถน จานข้าว และปูผ้ารองสำหรับอาหารพระภิกษุสามเณร พออรุณขึ้นก็เริ่มฉันพร้อมกันที่ศาลาสด

แม่ชีแผนกศาลาก็จะซักผ้าปูโต๊ะ ล้างกระโถน แก้วน้ำ จาน เสร็จงานประมาณ ๗.๓๐ น. จึงแยกไปทำกิจส่วนตัว จนเวลา ๙.๐๐ น. จัดสำหรับเพล อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และเจ้าภาพผู้มาทำบุญ ถ้าหากเป็นวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ หรือนักขัตฤกษ์ต้องเตรียมสำหรับอาหารเพิ่มขึ้นอีก โดยนับจำนวนคนในศาลาแล้วจึงจัดเตรียมสำหรับ บางครั้งต้องจัดเพิ่มถึง ๑๐๐ สำหรับต้องเตรียมอย่างรวดเร็วเนื่องจากในแต่ละวันเจ้าภาพมีจำนวนไม่แน่นอน และเก็บกวาดทำความสะอาดศาลา

๔. แม่ชีนักเรียน

^{๑๒} สมาคมศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ .(ม.ป.ป.), *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดปากน้ำ* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา , ๒๕๓๕, น. ๘๑.

^{๑๓} สมาคมศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ ,*ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ทวึม หุตานุกรม* กรุงเทพฯ: ๒๕๓๐, น. ๑๐-๑๑.

หลวงพ่อดนอกจากจะให้แม่ซีปฏิบัติธรรมวิชาธรรมกายแล้วยังส่งเสริมให้แม่ซีมีการศึกษาปริยัติธรรมอีกด้วย แม่ซีได้รับอนุญาตให้ศึกษาภาษาบาลีและธรรมศึกษาร่วมกับพระภิกษุ แต่อย่างไรก็ตาม นโยบายวัดเน้นงานครัวและศาลา แม่ซีจึงต้องช่วยงานวัด พร้อมทั้ง “จัดแบ่งเวลา” จากงานครัวและศาลา ส่วนการศึกษาอภิธรรม หรือการปริยัติที่โรงเรียนและมหาวิทยาลัยในปัจจุบันต้องเดินทางไปศึกษานอกวัด เรียกว่า แม่ซีนักเรียน ซึ่งก็คือแม่ซีโรงครัวศาลานั้นเอง แต่สวมบทบาทนักเรียนคู่กับงานวัด ทั้งนี้เพราะนโยบายวัดให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของการเป็นแม่ครัวและศาลามากกว่าบทบาทนักเรียน ดังนั้น แม่ซีต้องทำงานหน้าที่ประจำให้เสร็จแล้วจึงได้รับอนุญาตให้ไปเรียน และตกลงกันเป็นกรณีแล้วแต่ดุลยพินิจของหัวหน้าแม่ซี

การเรียนธรรมศึกษาของแม่ซี แยกต่างหากจากพระภิกษุสามเณร แม่ซีไม่ต้องเรียนวินัยเหมือนพระภิกษุ ทางวัดจัดเวลาให้เรียนธรรมศึกษาหลังจากงานครัวและศาลาในเวลาบ่ายระหว่าง ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ส่วนการเรียนบาลีเรียนพร้อมกับพระภิกษุสามเณร ช่วงเช้าเวลา ๘.๐๐-๑๐.๐๐ น. ช่วงเย็นเวลา ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. ปัจจุบันแม่ซีนิยมเรียนทั้งบาลีและมหาวิทยาลัยมากขึ้นเรื่อย ๆ การเรียนปริยัติธรรมและ มหาวิทยาลัย เป็นการเพิ่มสถานภาพของแม่ซีโรงครัวและศาลาให้เป็นผู้มีการศึกษา เพราะเป็นการ “บวชเรียน” แม่ซีนักเรียนจึงมีอัตลักษณ์สอดคล้องกับองค์กร ในด้านการมุ่งเน้นปริยัติธรรม แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทและจำนวนแม่ซีนักเรียนก็น้อยที่สุดในจำนวนแม่ซีทั้ง ๓ แผนกที่กล่าวมาข้างต้น

๓. สถานภาพของแม่ซีในสังคมไทย

ปัจจุบันแม่ซีถือศีล ๘ ปฏิบัติตามศีลกรรมบถ ๑๐ และเสขียวัตร ๗๕ ซึ่งเป็นมารยาทที่นักบวชต้องปฏิบัติ สถานะของแม่ซีที่มีใช้ผู้หญิงธรรมดา แต่ก็ยังมีไชนักบวช อีกทั้งยังไม่มีกฎหมายรับรองสถานภาพของแม่ซี ส่งผลต่อบทบาทและสถานภาพของแม่ซีครึ่งกลาง ๆ ไม่แน่นอน ทำให้แม่ซีเสียสิทธิในการเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างตั้งใจ และแม้ว่าในปัจจุบันจะมีหลายหน่วยงานหลายองค์กร พยายามเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของแม่ซีอยู่ในขณะนี้ แต่ยังไม่มีความที่จะได้รับการสนับสนุน

แม่ซีวัดปากน้ำเป็นกลุ่มแม่ซีที่ก่อตั้งสถาบันแม่ซีไทยขึ้นเป็นครั้งแรก เริ่มจัดการประชุมแม่ซีทั่วประเทศ หาแนวทางและระเบียบการต่าง ๆ เพื่อที่จะรวมกลุ่มแม่ซีและพัฒนาให้ดีขึ้นได้นัดประชุมครั้งแรกวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ ห้องประชุมสภาการศึกษา มหาวิทยาลัย วัดบวรวิเวศวิหาร กรุงเทพฯ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ น.อ. เมฆ อำไพจิตร อธิบดีกรมการศาสนา เป็นประธานฝ่ายฆราวาส มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงสถานภาพของแม่ซีไทยให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย นอกจากนี้ แม่ซีวัดปากน้ำยังได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานสถาบันแม่ซีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ติดต่อกันหลายสมัย โดยมีการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการที่มาจาก การเลือกตั้ง ๒๕ ท่าน มีระยะเวลาทำงานสมัยละ ๔ ปี สิ่งเหล่านี้เกิดจากสถานภาพของแม่ซีไทย

โดยรวมที่ขาดความชัดเจนหลายประการ ขณะนั้นมีแม่ชีออกเรียไร ขอทานซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป

สถานภาพของแม่ชีไทยมีสาเหตุมาจากระบบการเมืองและศาสนาในอดีตดังนี้

๑.๑ เกิดจากผลการปฏิรูปศาสนาพุทธในรัชกาลที่ ๕^{๑๔} โดยชนชั้นนำในเมืองหลวงผู้ได้รับการศึกษาหรืออิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำพาประเทศสู่ความทันสมัย (modernization) นำโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรวชิรญาณวโรรส ทรงนำเอาจารีตประเพณีจากเมืองและราชสำนักเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมท้องถิ่น กำจัดพระสงฆ์ที่ประพฤติไม่ชอบธรรมนอกวินัย ได้ทรงบัญญัติคณะสงฆ์ใหม่ แบ่งสงฆ์ออกเป็นธรรมยุตและมหานิกาย สนับสนุนให้คณะสงฆ์ธรรมยุตซึ่งมีวินัยเคร่งครัดเป็นหลัก มีบทบาทเป็นผู้นำสงฆ์ จัดหลักสูตรพระปริยัติธรรมสำหรับสงฆ์ ส่งผลต่อความคิดของพระสงฆ์และนำไปสู่สถานภาพที่ตกต่ำของแม่ชี เนื่องจากการปฏิรูปศาสนาดังกล่าวจึงมีลักษณะรวมศูนย์ (Centralization) โดยมีเส้นแบ่งพรมแดนที่นิยามความเป็นนักบวชเฉพาะพระสงฆ์และสามเณรเท่านั้น มิได้รวมผู้หญิงที่บวชให้อยู่ในศาสนาเท่าเทียมสงฆ์ ส่งผลต่อสถานภาพของแม่ชีและพวกที่มีความเชื่อและปฏิบัติอยู่นอกกรอบ อาทิ พวกพิธีกรรม ความเชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ผีฟ้า ไสยศาสตร์ การทรงเจ้าของชาวบ้าน เป็นต้น ได้ถูกการปฏิรูปเบียดขับออกไปเช่นเดียวกัน เนื่องจากแม่ชีมิใช่ นักบวชภิกษุณีตามพระวินัยของพระพุทธองค์ จึงไม่มีฐานะที่ชัดเจนในระบบโครงสร้างของศาสนา ทำให้ไม่มีพื้นที่ในศาสนากระแสหลักและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ผลจากการ “ปฏิรูป” ดังกล่าว ทำให้สถานภาพของแม่ชีถูกตัดขาดจากทั้งระบบจารีตดั้งเดิมและระบบศาสนาแห่งชาติ เพราะรัฐชาติสมัยใหม่ยึดกุมอำนาจการนิยามภาวะความเป็นนักบวชไปจากชุมชน เมื่อมีกฎหมายและสถาบันต่างๆ ของรัฐเข้ามาผลิตความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาแทนความรู้และการยอมรับของสังคมจารีต เกิดการแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างฆราวาสกับนักบวช แม่ชีซึ่งเดิมมีสถานะที่ครอบคลุมทั้งสองพื้นที่กลับต้องถูกกำหนดให้มีสถานะเพียงอย่างเดียวโดยหนึ่ง ตามการกำหนดของสถาบันที่รัฐสร้างขึ้น ซึ่งก็ยิ่งนำไปสู่ความการไร้ตัวตนมากขึ้น

๑.๒ การออกกฎระเบียบข้อบังคับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่รัฐเหนือคณะสงฆ์อย่างมาก นอกจากนั้น รัฐบาลยังสามารถมีบทบาทในมหาเถรสมาคม โดยผ่านกรมการศาสนา ซึ่งเป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม มีหน้าที่เป็นหน่วยปฏิบัติการ เปรียบดังแขนขาของมหาเถรสมาคมอีกด้วย คณะสงฆ์ได้กำหนดสถานภาพของแม่ชี โดยผ่านมติของมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๘/๒๕๒๕ ความว่า "แม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาเท่านั้น" สถานภาพของแม่ชีที่ด้อยกว่าสงฆ์ และทำให้แม่ชีเป็นผู้ไม่มีตัวตนทางประวัติศาสตร์ศาสนา ทั้งที่ประวัติศาสตร์การบวชแม่ชีในประเทศไทยเกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน ๒๖๔ ปี ซึ่งนับเป็นเวลายาวนานใกล้เคียงกับการเกิดขึ้นของภิกษุสงฆ์ แม้ว่า จะถือศีลแปด นั่งขาว ห่มขาว สละบ้านเรือน อาศัยอยู่ในวัดก็ตาม แต่เนื่องจากมิได้มีข้อบัญญัติใดเกี่ยวกับแม่ชีในพระไตรปิฎก เมื่อ

^{๑๔} ดูเพิ่มเติมในพุทธศาสนาในสังคมสมัยใหม่, พระไพศาล วิสาโล, ๒๕๔๖

อาศัยจากการพิจารณาในเชิงพระธรรมวินัย แม้ซึ่งจะเป็นเพียงอุบาสิกา กรมศาสนาตีความแม่ชี เป็นเพียงคฤหัสถ์ หรืออารามิกชนที่อาศัยอยู่ในวัดปฏิบัติธรรมเท่านั้น มิใช่ชนกบวชผู้มีหน้าที่สืบทอดศาสนาเสมือนพระภิกษุ

สาเหตุในการบวช

จากการสำรวจแม่ชีในวัดปากน้ำพบว่าส่วนใหญ่บวชด้วยความศรัทธา หรือมีคนชักนำที่เหลือส่วนน้อยบวชเพราะสาเหตุอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. บวชเพราะศรัทธา จากแนวคิดคนทั่วไปในสังคมไทยส่วนใหญ่ที่มีมุมมองแม่ชีแบบเหมารวมตายตัว (stereotype) ว่ามาบวชเพราะต้องการอาศัยวัด สาเหตุที่บวช ส่วนมากต้องการสละทิ้งความวุ่นวายทางโลก มีเพียงร้อยละ ๒๐ เท่านั้นระบุว่าต้องการบวชเพื่อช่วยเหลือสังคมจากการศึกษาพบว่าแม่ชีส่วนมากมีการศึกษาน้อย^{๑๔} ชีวิตประจำวันของแม่ชีส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องของการปิดกวด ทำอาหารถวายพระในวัด ไม่มีเวลาทำสมาธิ ไม่มีโอกาสก้าวหน้าในทางกรรมฐาน^{๑๕} และวิทยานิพนธ์ของ ประเสริฐ ทองเกตต์ ที่ศึกษาเรื่อง “เหตุผลในการตัดสินใจบวชชี และความต้องการการศึกษาต่อของแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีความรู้ทางโลกน้อย ฐานะเดิมทางเศรษฐกิจไม่ดี (ต่ำ) สภาพทางจิตใจไม่ดี ทำให้การเข้ามาบวชชีมีเป้าหมายสำคัญเพียงอาศัยวัด ต้องการความสงบ ไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับเรื่องภายนอก บางส่วนก็มีความประพฤติก่อให้เกิดภาพพจน์อันไม่สู้จะดีงามในสายตาของคนทั่วไป^{๑๖} แต่จะเห็นได้ว่า กรณีศึกษาสาเหตุของแม่ชีส่วนใหญ่บวชเพราะมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒. ครอบครัวยุติหรือคนรู้จักติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับทางวัด สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการบวชชีมาบวชชีของสตรีนั้น เนื่องจากมีครอบครัว คนรู้จัก ติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับทางวัด เช่น ครอบครัวยุติไปทำบุญกับวัดประจำ

๓. ต้องการศึกษาต่อ ภูมิหลังพื้นเพของแม่ชีที่บวชส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย สาเหตุหนึ่งของการบวชชีก็คือ ฉะนั้นต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยม และอุดมศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ชีวิตดีขึ้น โดยสามารถแบ่งการศึกษาแม่ชีออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

ศึกษาปริยัติธรรม คือ บาลี อภิธรรม และธรรมศึกษา

ศึกษาปริยัติสามัญ คือ การศึกษาทางโลก คือ กศน. และ มหาวิทยาลัย

^{๑๔} ประเสริฐ ทองเกตต์, เหตุผลการตัดสินใจบวชและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, (คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการศึกษานอกโรงเรียนมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

^{๑๕} เอมรา พงศาพิชญ์. เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๙.

^{๑๖} ประเสริฐ ทองเกตต์, เหตุผลการตัดสินใจบวชและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, (คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

ศึกษาทั้งปรียัติธรรมและปรียัติสามัญ คือ ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

การศึกษาของแม่ชีคล้ายกับสงฆ์ มี ๒ อย่าง คือ

(๑) การศึกษาทางธรรม คือ วิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อ ป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดเพี้ยนไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎกเดิม ผู้ดำเนินการจัดการศึกษาก็คือคณะสงฆ์ แม่ชีจำเป็นต้องศึกษาพระธรรมตามหลักสูตรของสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แผนกธรรมศึกษาซึ่งเปรียบเสมือนการศึกษาภาคบังคับ เพราะเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งของนักบวช เรียกว่า ปรียัติธรรม แบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ

(๑.๑) แผนกธรรมศึกษา คณะสงฆ์อนุญาตให้ แม่ชี คฤหัสถ์ ทั้งหญิงชาย สามารถศึกษาเข้าสอบความรู้ทางธรรมได้ เรียกว่า หลักสูตรธรรมศึกษาตรี-โท-เอก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้นมา ในปัจจุบันได้กำหนดแบบเรียนในแต่ละวิชาไว้ด้วย โดยหลักสูตรทั้งหมดเหมือนกับหลักสูตรนักธรรมของพระภิกษุ-สามเณร แตกต่างกันเฉพาะวิชาวินัยบัญญัติเป็นวิชาของพระภิกษุ-สามเณร ส่วนวิชาเบญจศีล-เบญจธรรม อุโบสถศีล และกรรมบทเป็นวิชาของแม่ชี

(๑.๒) แผนกบาลีศึกษา แบ่งการศึกษาออกเป็น ๘ ระดับ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ ได้แบ่งระดับบาลีศึกษา ๑-๒ ถึงระดับบาลีศึกษา ๘ เมื่อจบการศึกษาชั้นสูงสุดนี้ ผู้เรียนสามารถเทียบวุฒิ การศึกษาระดับปริญญาตรี

(๑.๓) แผนกพระอภิธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ชั้นที่ ๑ คือ จุฬอภิธรรมิกะตรี ชั้นที่ ๒ จุฬอภิธรรมิกะโท ชั้นที่ ๓ จุฬอภิธรรมิกะเอก ทั้งสามชั้นนี้ ใช้เวลาเรียน ชั้นละ ๖ เดือน ชั้นที่ ๔ มีขนิมอภิธรรมิกะตรี ชั้นที่ ๕ มีขนิมอภิธรรมิกะโท ชั้นที่ ๖ มีขนิมอภิธรรมิกะเอก ชั้นที่ ๗ มหาอภิธรรมิกะ ตรี ชั้นที่ ๘ มหาอภิธรรมิกะโท ชั้นที่ ๙ มหาอภิธรรมิกะเอก ชั้นที่ ๔-๙ ใช้เวลาศึกษาชั้นละ ๑ ปี รวม ๗ ปี

(๒) การศึกษาทางโลก คือการศึกษาที่ดำเนินการจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ คณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์และองค์กรเอกชนต่าง ๆ เรียกว่า ปรียัติสามัญ มี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๔๓, น. ๕) เพื่อให้โอกาสแม่ชี ได้มีช่องทางศึกษาในขั้นสูงขึ้น เพราะแม่ชีส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาไม่สูงนัก และที่สำคัญคือ ขาดความต่อเนื่องทางการศึกษา ดังนั้น การศึกษาในระบบเพื่อพัฒนาการเรียนรู้อาชีพให้ทันสมัย รู้จักการค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม ส่วนการศึกษานอกระบบ เพื่อเปิดโอกาสให้กับสตรีและแม่ชีที่ด้อยโอกาส ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย จะช่วยให้แม่ชีมีความพร้อมเฉพาะด้าน เพื่อสามารถทำงานพัฒนาสังคมโดยตรง แต่ในปัจจุบันนี้ แม่ชีจำนวนน้อยมากที่จะสามารถเรียนรู้ธรรมขั้นสูง ทั้งนี้เพราะแม่ชีส่วนใหญ่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง ทำให้โอกาสศึกษาขั้นสูงมีข้อจำกัดเนื่องจากการขาดแคลนเงินทุน (สิทธิศักดิ์ การรัมย์, ๒๕๔๗, น. ๓๓-๓๔)

๔. บวชเพราะสาเหตุอื่น ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าแม่ชีส่วนใหญ่มาบวชด้วยความศรัทธา แต่ก็มีบางส่วนที่บวชด้วยสาเหตุอื่น คือ บวชแก้บน หรือ บวชเพราะเบื่องาน บวชเพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นต้น

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การบวชของแม่ชีมีหลากหลายสาเหตุ ซึ่งต่างจากแนวคิดของคนทั่วไปที่มีมุมมองแม่ชีที่มาบวชด้วยสาเหตุเดียวเท่านั้น ส่วนใหญ่มาบวชด้วยความศรัทธา มีคนรู้จัก คนในครอบครัวมาทำบุญ บวชหรือมีความสัมพันธ์กับวัดมาก่อน นอกจากศรัทธาแล้วยังบวชเพราะเชื่อถือญาติอีกด้วย และสาเหตุในการบวชเป็นชีก็ไม่แตกต่างไปจากการบวชของสามเณร หรือภิกษุเท่าใดนัก

๔. สถานภาพและบทบาทของแม่ชีประเภทต่างๆ

๑) แม่ชีธรรมกาย

เป็นแม่ชีที่มีความใกล้ชิดกับหลวงพ่อดเนื่องจากได้รับการบวชและสอนวิชาธรรมกายจากหลวงพ่อโดยตรง สถานภาพเทียบเท่าสงฆ์ จะเห็นได้จากที่อยู่เฉพาะและได้รับนิยตภัตตรแตกต่างจากแม่ชีประเภทอื่น ๆ โดยแม่ชีธรรมกายมีความสำคัญ แตกต่าง และสถานภาพโดดเด่นกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น คือ

เป็นแม่ชีที่หลวงพ่อดสร้างขึ้น แม่ชีธรรมกายมีเฉพาะภายในวัดปากน้ำเท่านั้น เป็นรูปแบบแม่ชีปฏิบัติธรรมคู่กับวิชาธรรมกายของวัดปากน้ำ ได้รับการยกย่องจากหลวงพ่อดให้มีสถานภาพเท่าเทียมพระสงฆ์ตั้งแต่แรก นอกจากจะทำวิชาธรรมกายแล้วแม่ชีธรรมกายยังได้รับคำสั่งจากหลวงพ่อดให้ทำพระของขวัญซึ่งเป็นวัตถุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ของวัดปากน้ำตั้งแต่วัยแรก นำรายได้เข้าวัดจำนวนมาก

เป็นผู้แนะนำปรึกษาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหาของแม่ชีธรรมกายมิใช่เพียงทำวิชาตามแนวธรรมกายอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้แนะนำปรึกษาปัญหาโดยใช้จิตวิद्याควบคู่ไปกับธรรมมะด้วย

สามารถจัดตั้งองค์กรของตนเอง แม่ชีธรรมกายนำวิชาธรรมกายไปบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งเป็นบทบาทสาธารณชนระหว่างวัดกับสังคมภายนอก การสอนธรรมะทำให้ได้รับการยกย่องภายในวัด วิชาธรรมกายและการแก้ไขโรคมะเร็งมีบทบาทเชื่อมโยงสาธารณชน สร้างศรัทธาจากประชาชน ทำให้มีผู้สนับสนุน ยกย่อง สามารถระดมทุนจัดตั้งองค์กรประสบผลสำเร็จ นอกจากจะสร้างองค์กรเป็นของตนเองแล้ว แม่ชีธรรมกายยังเป็นผู้บริหารสูงสุดอีกด้วย

ได้รับการสนับสนุนจากสงฆ์สองฝ่าย แม่ชีธรรมกายมีผลงานในด้านการเผยแพร่ธรรมสู่สาธารณชน ได้รับการยอมรับและยกย่องจากทั้งในและนอกวัด สร้างความศรัทธาไม่แตกต่างจากสงฆ์ มีความใกล้ชิดสงฆ์ทั้งธรรมยุตและมหานิกาย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แม่ชีธรรมกายมีความสามารถทั้งสร้างและบริหารองค์กรอยู่รอดได้ด้วยตนเอง และได้รับการยอมรับและยกย่อง สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองและผู้อื่นทั้งทางโลกและทางธรรม คือ แก้ไขปัญหา ช่วยเหลือผู้อื่น และปฏิบัติภาวนาทำวิชาเพื่อขัดเกลาจิตใจตนเอง แตกต่างจากแม่ชีผู้บริหาร โรงครัวและศาลา ที่ตอบสนองความต้องการเพียงส่วนตัวทางโลกเท่านั้น

๒) แม่ชีผู้บริหาร

เนื่องจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญความร่วมมือของมหาหมกุฎราชวิทยาลัยและแม่ชี โครงสร้างการบริหารงานของมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยอยู่ภายใต้องค์กรสงฆ์ ขึ้นตรงต่อมหาหมกุฎราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศน์วิหาร องค์กรมุ่งยกระดับสถานภาพของแม่ชีและปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของแม่ชีผ่านทางการศึกษา นอกจากนี้ ยังสนับสนุน ส่งเสริมผู้หญิงในการเรียนธรรมะ หรือหากเป็นไปได้คือเพิ่มจำนวนแม่ชีให้มากขึ้น ได้รับการสนับสนุนทั้งจากแม่ชีเอง องค์กรของสตรี และองค์กรสงฆ์ แต่ผู้ริเริ่ม ผู้บริหาร และผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจคือแม่ชี ซึ่งตรงนี้เองที่ทำให้เกิดแม่ชีผู้บริหารขึ้น โดยแม่ชีผู้บริหารจะนำความรู้ และประสบการณ์จากการบวชมาบริหารมหาวิทยาลัย จัดตารางการเรียน และการทำงานให้เข้ากับความเป็นอยู่ของนักศึกษา อาทิ เช่น การแบ่งเวรนักศึกษาทำครัว ไม่ตรงกับวันเรียน หรือการแบ่งเวรบินทบาต ทำน้ำปานะ ทำความสะอาด ฯลฯ การจัดเวลาการทำงานให้สอดคล้องกับการเรียน เพื่อให้เป็นสถานที่ตอบสนองแม่ชีเป็นศูนย์กลาง แตกต่างจากวัดปากน้ำซึ่งมีสงฆ์เป็นศูนย์กลาง จุดมุ่งหมายของการบริหารมิได้ส่งเสริมแค่เพียงแม่ชีให้มีการศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องการยกระดับแม่ชีให้มีการยอมรับแบบองค์รวมผ่านการศึกษา โดยมีกิจกรรมหลากหลาย อาทิ กิจกรรมอบรมธรรมะสำหรับนักเรียนนักศึกษา ข้าราชการ ทหาร ประชาชน จัดการฝึกอาชีพแม่บ้าน ส่งเสริมอาชีพในชุมชนอีกด้วย

สถานภาพของแม่ชีผู้บริหาร แม้ว่าจะอยู่ภายใต้องค์กรสงฆ์ก็ตาม แต่แม่ชีก็ไม่ได้ถูกองค์กรสงฆ์ควบคุมแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด บทบาทของแม่ชีผู้บริหารเป็นผู้นำ เริ่มตั้งแต่การพัฒนาพื้นที่ สร้างอาคาร รับนักศึกษา การหาทุน และยังเป็นอาจารย์สอนอีกด้วย มีการติดต่อทั้งในและต่างประเทศ ทั้งยังปรับเปลี่ยนทำให้มหาวิทยาลัยแม่ชีเป็นพื้นที่ที่มีแม่ชีเป็นศูนย์กลางอีกด้วย

๓) แม่ชีโรงครัว

แม่ชีโรงครัวเป็นกลุ่มแม่ชีที่ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ครัวที่เป็นพื้นที่ของผู้หญิง สะท้อนให้เห็นค่านิยมในการแบ่งงานระหว่างหญิงชาย แต่จากเรื่องเล่าของแม่ชีโรงครัวในวัดปากน้ำ แสดงให้เห็นว่า แม่ชีเลือกที่จะเป็นแม่ชีโรงครัวเอง และยังให้คำอธิบายเกี่ยวกับการทำครัว แสดงให้เห็นถึงการต่อรองระหว่างแม่ชีในฐานะปัจเจกกับองค์กรสงฆ์ แม่ชีโรงครัวมีปริมาณมากที่สุดที่วัด เป็นแรงงานที่สำคัญที่สุดของวัดปากน้ำมาตั้งแต่อดีต อาศัยการทำครัวเพื่อเป็นหนทางในการสร้างบุญ คือ ทานบารมี อันเป็นบุญสำคัญอย่างหนึ่งในบารมี ๑๐ประการ สถานภาพแม่ชีโรงครัวแสดงออกด้วยแนวคิดหลัก ๓ ประการ คือ

แนวคิดเรื่องศรัทธา (faith) แม่ชีโรงครัวไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมได้ผล ดังเช่นแม่ชีธรรมกาย นอกจากนั้นยังศึกษาทั้งปริยัติธรรมและปริยัติสามัญน้อยกว่าแม่ชีผู้บริหาร มีศรัทธาในการทำงานอุทิศตนเพื่อวัดสูง มีหน้าที่ทำอาหารถวายพระสงฆ์ เนื่องจากไม่มีความรู้มากพอที่จะทำหน้าที่อื่น ๆ ได้ จึงเน้นงานครัวว่ามีความสำคัญ พอใจในงานครัวว่าเป็นงานได้บุญกุศล

การยอมรับความแตกต่างระหว่างหญิงชาย แม้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้หญิงผู้ชายมีโอกาสบรรลุธรรมเท่า ๆ กัน อย่างไรก็ตาม แม่ชีโรงครัวมีทัศนคติเรื่องความเป็นหญิงต่ำต้อยกว่าชาย ตามหลักคำสอนของศาสนา ผู้ชาย คือ อุตมเพศ (เพศที่สูงสุด) ทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก

การเกิดเป็นผู้หญิงเพราะได้ทำผิดศีลข้อ ๓ ในอดีตชาติ และผู้หญิงมีธรรมชาติอ่อนแอ ไม่หนักแน่น ชอบทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มีความริษยา ขี้อิจฉา ทะเยอทะยาน อยากเป็นใหญ่ ทำให้สังคมไม่ยอมรับ แนวคิดของศาสนาไม่แตกต่างจากแนวคิดปิตาธิปไตยในโลกของฆราวาส การแบ่งบทบาทตามเพศในครอบครัวและวัดคล้ายคลึงกัน หลังบวชพระสงฆ์ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่สาธารณะ (Public) แม่ชีอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว (Private) แม่ชีที่บวชส่วนใหญ่มาจากสังคมเกษตร อีกทั้งมีการศึกษาไม่สูงนัก หลังบวชแล้วจึงพอใจที่จะเลือกเป็นแม่ชีโรงครัว เพราะคิดว่าการทำงานครัวได้บุญกุศล และไม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาเท่ากับงานครัว ไม่สนใจการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเท่าเทียมกับสงฆ์ คิดว่าหากสะสมบุญมากพอก็จะได้เกิดเป็นชายในชาติหน้าหรือชาติต่อไป

สร้างสถานภาพต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร แม่ชีโรงครัวเปรียบเทียบการทำครัวแตกต่างกับการปฏิบัติธรรมของแม่ชีธรรมกาย แม่ชีธรรมกายมีบทบาทสาธารณชน สร้างองค์กร บริหารจัดการได้รับความยกย่องสูง นอกจากนั้น ยังนิยามตนเองว่ามีการศึกษาทั้งปรีชาธรรมน้อยกว่าแม่ชีผู้บริหาร ซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยและมีบทบาทเป็นกรรมการในสถาบันแม่ชีไทยอีกด้วย แม่ชีโรงครัวมีแม่ชียังไม่สามารถรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนดังสงฆ์ แม่ชีที่ทำงานได้ผลมีส่วนน้อย แม้ว่าแม่ชีจะศึกษาบาลีจบชั้นสูงสุดก็ตาม แต่เมื่อออกไปทำงานช่วยเหลือสังคม ส่วนแม่ชีผู้บริหารก็ยังมีบทบาทน้อยและมีจำนวนน้อย เช่น เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และยังมีแม่ชีจำนวนหนึ่งออกไปยื่นขอบริจาคตามถนน ทำให้ภาพพจน์แม่ชีโดยรวมเสื่อมเสีย ควรรวมตัวกันทำงานด้านสังคมสงเคราะห์กับแม่ชีที่สังกัดในสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ แต่แม่ชีจำนวนหนึ่งพอใจการทำงานครัวและศึกษาธรรมเท่านั้น ดังนั้นแม่ชีโรงครัวให้ความหมายของการทำครัวว่าเป็นการปฏิบัติธรรม ผักผ่อนตนเอง ชัดเกลากิเลส สะสมบุญให้มากยิ่งขึ้น อุดมการณ์เพศนิยมภายใต้ระบบความเชื่อปิตาธิปไตยครอบงำทำให้ทำครัวโดยไม่มีข้อโต้แย้งว่าเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันระหว่างแม่ชีกับสงฆ์

๔) แม่ชีศาลา

แม่ชีศาลาแม้จะมีจำนวนน้อยกว่าแม่ชีโรงครัว แต่ส่วนใหญ่แม่ชีประเภทนี้มีให้เห็นแทบทุกวัด สอดคล้องกับภาพการทำงานรับใช้วัดของแม่ชี สังคมทั่วไปมักกล่าวถึงสถานภาพของแม่ชีไทยโดยรวมว่า แม่ชีแม้ว่าละบ้านเรือน ครอบครัว มาอยู่วัด ภารกิจส่วนใหญ่คือการปฏิบัติพระสงฆ์ เช่น การทำครัว ทำความสะอาด การรับใช้กิจของสงฆ์ในวัด ฯลฯ (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ๒๕๔๓, น. ๑๑)

งานศาลาจะไม่ยุ่งยากและหนักมากเหมือนกับงานครัว เป็นงานที่แบ่งแยกหน้าที่ชัดเจน (Fix) การทำงานมักไม่เร่งรีบ และมักทำหลังจากงานครัว มีผู้ช่วยงานศาลาอื่น ๆ ทั้งที่เป็นฆราวาสหรือคณางานวัดมาช่วยแบ่งเบา รับผิดชอบงานตั้งแต่เช้าถึงบ่าย หากมีธุระก็สามารถมอบหมายงานให้แม่ชีรูปอื่นได้ สถานภาพของแม่ชีศาลา มาจากแนวคิด ๓ ประการ คือ

ทำงานศาลาได้บุญเหมือนกัน แม่ชีศาลาให้ความหมายว่าการทำงานศาลาได้บุญกุศล แม้ว่าความสำคัญของงานจะแตกต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีโรงครัว นอกจากนั้นแม่ชีศาลายังนำเอาหลักธรรมและแนวคิดต่าง ๆ มาอธิบายบทบาท และให้ความหมายกับสิ่งที่ทำอีกด้วย

มีบทบาทสนับสนุนวัดและสงฆ์ พระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนและเผยแผ่ธรรม แม่ชีวัดปากน้ำต่างจากพระสงฆ์ คือต้องทำงานควบคู่กับการเรียนและปฏิบัติธรรม โดยแบ่งงานออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ งานส่วนรวมและงานส่วนตัว แม่ชีศาลามีวิธีการสร้างสถานภาพของตนเอง ให้ความหมายตนเองแตกต่างจากแม่ชีธรรมกายและแม่ชีโรงครัว โดยนำเอาหลักคำสอนทางศาสนาอธิบายและรองรับบทบาทการทำงานของตนเองว่า การเรียนธรรมในโรงเรียนได้ผลประโยชน์น้อย ได้ประโยชน์เฉพาะแก่ตัวเอง บำเพ็ญตามหลักธรรม คือ อุตตประโยชน์ หรือประโยชน์ส่วนตน การเรียนจึงเป็นเพียงเรื่องส่วนบุคคลเท่านั้น แต่งานศาลาเป็นงานกองเสปียงของหลวงพ่อดนในด้านกรสนับสนุนวัด ทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือ บำเพ็ญปรตตประโยชน์ แม่ชีต้องทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ดังนั้น จึงเลือกที่จะเป็นแม่ชีทำงานแผนกศาลาบริการเรื่องอาหาร น้ำดื่ม อำนวยความสะดวก ภายในศาลา “สด” ซึ่งเป็นงานที่องค์กรคาดหวังให้แม่ชีทำ และเป็นงานที่ได้บุญเช่นกับแม่ชีประเภทอื่น ส่งผลให้แม่ชีมีที่อยู่ มีอาหารรับประทานทำประโยชน์กับองค์กรเพื่อตอบแทนบุญคุณวัด

มีสถานภาพยืดหยุ่นสวมบทบาทได้หลากหลาย งานของแม่ชีศาลาไม่ยุ่งยาก มีฆราวาสที่มาทำบุญเป็นผู้ช่วยงาน นอกจากจะได้บุญแล้วยังได้เรียนปริยัติธรรมและสามัญ หรืออาจเรียนทั้ง ๒ อย่าง บทบาทของแม่ชีศาลาสมาารถตอบสนองทั้งงานส่วนตัวและส่วนรวม นอกจากจะทำงานในวัดแล้วแม่ชีศาลายังสามารถบำเพ็ญประโยชน์อื่น ๆ นอกวัดตอบสนองความต้องการ เช่นสอนหนังสือ หรือทำงานอย่างอื่นได้ด้วย และสถานภาพของแม่ชีศาลา แม้ว่ามีความสำคัญน้อยกว่าแม่ชีกลุ่มอื่น ๆ แต่ลักษณะงานที่สามารถมีบทบาทหลากหลาย มีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับแม่ชีด้วยกัน ทำงานด้วยความสบายใจมากที่สุด

๕. การให้ความหมายและคุณค่าการบวชจากมุมมองของแม่ชี

การบวชแม่ชีเป็นโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทั้งเปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีกด้วย การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องของการขัดเกลาจิตใจ ดังนั้น การเรียกร้องตำแหน่งแห่งที่ในเรื่องสถานภาพแม่ชีจึงอาจสวนทางกับการเรียกร้องของสถานภาพทางสังคม แม่ชีแต่ละกลุ่มมีความเห็นเรื่องสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายแตกต่างกัน แม่ชี ๒ กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกายและแม่ชีผู้บริหาร มีความเห็นว่าหญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน แม่ชีธรรมกายสามารถปฏิบัติธรรมได้เทียบเท่าสงฆ์ ส่วนแม่ชีผู้บริหารต้องการให้แม่ชีมีการศึกษาเท่าเทียมพระสงฆ์ หาทุนสนับสนุนนักศึกษาแม่ชีเรียนปริยัติตลอดหลักสูตร

แม่ชีโรงครัว มีความเชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่ด้อยกว่าชาย ตามหลักคำสอนว่าชายเป็นอูถมเพศ (เพศที่สูงสุด) เชื่อว่าการเกิดเป็นหญิงเพราะได้ทำผิดศีลข้อ ๓ คือประพฤติผิดในอดีตชาติ แม้ว่าแม่ชีบางกลุ่มต้องการให้แม่ชีมีสถานภาพเป็นนักบวชก็ตาม แต่แม่ชีศาลาก็พอใจ

สถานภาพแม่ชีในลักษณะ “ครึ่งบกครึ่งน้ำ” ที่มีทั้งฆราวาสและนักบวชเช่นกัน เนื่องจากมีแม่ชีข้อวินัยน้อยกว่าสงฆ์ ทำให้เป็นผลดี ทำให้แม่ชีสามารถปรับตัวง่ายกว่าการเป็นภิกษุณี อาทิ เมื่ออยู่วัดกับสงฆ์ก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ อยู่ในสังคมก็มีความยืดหยุ่น สามารถพักอาศัยอยู่ได้ทั้งที่วัดและบ้าน และถือครองทรัพย์สินได้

๖. แนวทางการพัฒนาสถานภาพและบทบาทแม่ชี

๑. สนับสนุนงบประมาณการศึกษา แม่ชีควรได้รับสนับสนุนทั้งการศึกษาทางโลกและธรรมเพื่อเปิดโอกาสให้มีการยอมรับวุฒิการศึกษา ซึ่งทำให้แม่ชีสามารถออกไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมมากขึ้น หากแม่ชีได้รับการพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบ จะมีบทบาทและเป็นที่ยอมรับในสังคม ผลจากการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมมากขึ้นตามความสามารถและกำลังสติปัญญา จะส่งผลทำให้ภาพพจน์ของแม่ชีดีขึ้น

๒. สถานภาพทางกฎหมาย ควรพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคุ้มครอง รับรองสถานภาพแม่ชีไทยอันจะมีผลต่อเนื่องไปถึงการอุปถัมภ์และสนับสนุนแม่ชี ซึ่งส่วนใหญ่จัดเป็นอนาคาริก คือไม่อาศัยอยู่ในบ้านเรือน แต่อาศัยอยู่ในวัดหรือสำนักชี แม่ชีควรมีบทบาท สามารถทำประโยชน์ในสังคมได้ดังเช่นพระสงฆ์ แม่ชีต้องการได้รับการสนับสนุนจากวัดและสังคม ทั้งด้านการสนับสนุนเรื่องความเป็นอยู่ การศึกษา การเดินทาง และค่ารักษาพยาบาล ฯลฯ หากแม่ชีได้รับการสนับสนุนก็จะสามารถช่วยเหลือสังคมได้มากขึ้นกว่าเดิม ส่งผลให้ผู้หญิงมาบวชเพื่อศึกษาพระศาสนามากขึ้น

๓. พัฒนาที่อยู่อาศัยและส่งเสริมกิจการของแม่ชีไทย ควรให้การดูแลอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ เอื้อเพื่อ อบรมบ่มเพาะนิสัยทางธรรมแก่แม่ชีเช่นเดียวกับภิกษุ สามเณร นับตั้งแต่ที่อยู่อาศัย การศึกษา ฯลฯ เพื่อให้โอกาสแก่การใช้ชีวิตทางธรรมเท่าเทียมกัน

๔. ความรู้การศึกษาเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตของแม่ชีมากขึ้น จะเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนสถาบันแม่ชีไทยให้ดำเนินงานเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชน แนะนำให้ผู้มีความรู้ เข้ามาบวชเป็นแม่ชีเพิ่มขึ้น ถ้าสถาบันแม่ชีมีความเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น แม่ชีอาจเป็นผู้ช่วยเหลือแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อาทิ ปัญหาเยาวชน ยาเสพติด หรือสิ่งแวดล้อม แม่ชีจะเป็นพลังสำคัญในการทำประโยชน์เพื่อศาสนาและสังคมได้ดียิ่งขึ้น

๗. สรุป

แม่ชีไทยเกิดขึ้นครั้งแรกภายหลังพุทธปรินิพพานเพียง ๒๖๔ ปี แต่ปัจจุบันนี้ แม่ชียังต้องการโอกาสในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อีกมาก อาทิ โอกาสในการศึกษาปฏิบัติอย่างเป็นระบบ และยังมีได้มีสถานภาพเป็นผู้นำ ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนดังพระสงฆ์ สถานภาพของแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาอาศัยวัด และถูกคาดหวังให้มีหน้าที่ต้องทำกิจต่าง ๆ เช่น ทำครัว ทำความสะอาด เป็นต้น ต้องเรียนรู้ ปรับตัว ต่อสู้ ต้านรน หรือมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าว เป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตชายขอบที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมกระแสหลัก

แม่ชีจึงมีสถานภาพคลุมเครือ เนื่องจากส่วนใหญ่ยังขาดการศึกษา และการจัดสรรทรัพยากร อันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างในระบบศาสนาที่มีผลต่อ “ตัวตน” โดยรวมของแม่ชี ซึ่งลดทอนพลัง หรือศักยภาพและความเป็นมนุษย์ที่สามารถฝึกได้ ทั้งนี้เพราะโอกาสในการศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรมะ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความมั่นคงภายใน ทำให้เกิดความเคารพตนเอง เป็นกำลังใจในการดำรงพรหมจรรย์ อันจะเอื้อเพื่อต่อการปฏิบัติภาวนาในระดับปัจเจกบุคคล โครงสร้างศาสนสถานภาพของแม่ชีแตกต่างจากสงฆ์ ตามหลักวินัยสงฆ์แม่ชีไม่รวมอยู่ในบริษัทนักบวช แต่มีสถานภาพเป็นอุบาสิกา และศัพท์บัญญัติคำว่า “แม่ชี” ไม่มีในพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมในรูปแบบแม่ชีแตกต่างจากภิกษุณีซึ่งได้รับการสถาปนาในสมัยพุทธกาล สังคมมองแม่ชีเป็นภาพเหมารวมแบบเดียว (Stereotype) เชื่อว่าผู้หญิงที่มาบวชเป็นเพราะหนีปัญหาชีวิต เป็นต้น แม่ชีจึงมีสถานภาพเป็นเพียงคนชายขอบในทางศาสนา ได้นำไปสู่ปัญหาที่สำคัญ ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสงฆ์และแม่ชีอย่างชัดเจน แม่ชีต้องอยู่ภายใต้การปกครองสงฆ์ ทั้งกระบวนการสร้างความหมายของคำว่า “แม่ชี” และการตีความในแต่ละยุคสมัยก็ยังมีความแตกต่างกัน ในยุคกรุงศรีอยุธยา ผู้หญิงสูงศักดิ์ที่มาบวชเป็นแม่ชี ทำให้แม่ชีได้รับการยอมรับสูง แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้หญิงที่มาบวชจะเป็นหญิงทั่วไปจากชนบท ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับเท่ากับในอดีต จากข้อเท็จจริงดังกล่าว ในปัจจุบันสังคมมองว่าแม่ชีคือ ผู้หญิงที่มีปัญหาส่วนตัว มิได้มาบวชเพราะศรัทธา ทำให้ที่สังคมไทยมักเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อแม่ชีโดยส่วนรวม

นอกจากนี้การศึกษาบทบาทและสถานภาพของแม่ชี ส่วนใหญ่มักถูกสร้างจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า เช่น จากสื่อมวลชน จากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ หรือผู้ศึกษาวิจัย ประเด็นแม่ชีโดยศึกษาแบบภาพลักษณ์ที่ตายตัว นำไปสู่การเสนอภาพแทนในภาพตายตัว การสร้างภาพตัวแทนเป็นเรื่องของการเมืองเชิงพื้นที่ (Politics of place) พื้นที่ของอำนาจสามารถปรับตัวเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา แม่ชีต้องปรับตัว ต่อรองกับตนเองและองค์กรเพื่อตอบสนองทั้งความต้องการทั้งองค์กรและของตนเอง

๘. องค์ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างแม่ชีในวัดปากน้ำ สถานภาพของแม่ชียังมีประโยชน์ต่อการทำงานสงเคราะห์สาธารณชน สามารถที่จะเข้าถึงกลุ่มบุคคลต่างๆ บางท่านสนับสนุนในด้าน การบริจาคปัจจัยจำนวนมาก นอกจากนั้นบทบาทแม่ชีที่สอนธรรมยังสามารถเชื่อมโยงระหว่าง สงฆ์กับสาธารณชนได้ผลดีด้วย

บทบาทของแม่ชีแต่ละกลุ่มในวัดปากน้ำ เกิดขึ้นและพัฒนาจากความสามารถและความถนัด โดยแม่ชีปัจเจกจะถูกองค์กรจัดวางในตำแหน่งหน้าที่ๆ เหมาะสมตั้งแต่สมัยหลวงพ่อสุด สามารถเลือกทำงานตามความสามารถ แม่ชีบางรูปทำงานทั้งในและนอกองค์กร เช่น แม่ชีธรรมกายถูกหลวงพ่อสุด อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำส่งไปสอนธรรมะนอกวัด ต่างจังหวัดเป็นเวลานานหลายเดือน บทบาทหน้าที่ยังมีผลต่อนิตยภัตร และที่อยู่อาศัยของแม่ชี หน้าที่ให้ที่อยู่แตกต่างกัน บางรูปมีที่พักอยู่ทั้งภายในและนอกองค์กร

แม่ชีทั้ง ๒ กลุ่ม คือ แม่ชีธรรมกาย และแม่ชีผู้บริหาร ทำงานทั้งในและนอกองค์กร แม่ชีธรรมกายได้รับความเชื่อถือศรัทธามาก มีบทบาทสูงสุดทั้งในและนอกองค์กร

ส่วนแม่ชีนักเรียน สังคมไทยยังคงมีความแตกต่างทางเพศ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการมีโอกาสนในระบบการศึกษาที่จัดการโดยคณะสงฆ์ ตลอดจนยังไม่ได้รับบัณฑิต หรือเงินที่รัฐถวายประจำเดือน หลังจบการศึกษาบาลีชั้นสูงสุด (บ.ศ.๙) รัฐบาลจัดไว้เฉพาะของพระภิกษุที่ผ่านประโยค ๙ และยังขาดการสนับสนุนงบประมาณการศึกษาทั้งในวัดและมหาวิทยาลัย

อาจกล่าวได้ว่า สถานภาพของแม่ชีเปิดโอกาสให้ผู้หญิงที่มีศึกษาน้อย อยู่ในชนบท และมีพื้นฐานมาจากอาชีพเกษตรกรรม ได้มีโอกาสมาบวชศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ได้รับการยกย่อง นับถือในศาสนาและจากสังคม ทำให้บทบาทดีขึ้น นอกจากนี้ ยังเห็นว่าแม่ชีเลือกงานตามความสามารถ ทำให้เป็นแม่ชีกลุ่มต่าง ๆ ด้วยตนเอง ไม่ว่าจะป็นหน้าที่ทำวิชาธรรมกาย เป็นครูอาจารย์ ทำครัวหรือแผนกศาลา ซึ่งเป็นวิธีการปรับตัวของแม่ชี เพื่อให้เข้ากับนโยบายหลักของวัดในที่สุด

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. การศึกษาเรื่องผู้หญิง. กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา, ๒๕๓๕.
- พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสตรี-ศฤงคาร์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ ๙). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย.. พระไตรปิฎก วินัยปิฎก เล่ม ๖ จุลวรรคปฐมภาค และ อรรถกถา (พิมพ์ครั้งที่ ๔). นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- สมาคมศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ (ผู้รวบรวม). ตริธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดัดปากน้ำ. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.
- อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ). (2548). เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

บทความ

พระเทพกวี. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547). “ภารกิจแม่ชีไทยในโลกยุคใหม่”. วารสารสายธารแห่งธรรม, 30-35.

วิทยานิพนธ์

ประเสริฐ ทองเกต. “เหตุผลการตัดสินใจบวชและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการศึกษา อธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ ๒๕๓๔.

สิทธิศักดิ์ การ์มย์, พระมหา. “บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้วและศึกษารธรรมจารีณีปากท่อ จังหวัดราชบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

Books

Piyadassi. (1991). *Thera the spectrum of Buddhism*. N.Y.: Staten Island.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ทิววัฒน์ ปุณฺทริกทิววัฒน์. พุทธศาสนากับสิทธิสตรี.

<http://www.duangden.com/Buddhism/Faminism>

